

We gaan aan diversiteit ten onder

Slechts één procent van de vrije tijd in Nederland wordt besteed aan culturele activiteiten, meldde het Sociaal en Cultureel Planbureau vorig jaar¹. Dit percentage wordt een beetje aangevuld met de tijd die wordt besteed aan lezen en aan het genieten van kunstbezit. Maar slechts vijf procent van de Nederlandse bevolking koopt wel eens kunst²; per persoon geven we gemiddeld minder dan twee euro per jaar daaraan uit³. Cultuur speelt helaas een (te) beperkte rol in het leven van Nederlanders.

We hebben met Thorbecke en de Cultuurnota een in potentie fantastisch systeem: alle ruimte en vrijheid voor artistieke ontwikkeling en het experiment, geen politieke inmenging, respect voor de intrinsieke waarde van kunst, ondersteuning bij het bereiken van publiek, betaalbaar houden van kwaliteit, relatieve financiële rust. Het is zo op het oog het ideale systeem, waarmee we in de rest van de wereld hoge ogen gooien. Hoe komt het dan toch dat we in Europa op het gebied van culturele participatie niet meer dan een middenmoter zijn?

De kunsten zijn wat mij betreft te weinig aanwezig in de samenleving: in het maatschappelijk discours, in het bewustzijn van mensen, in het dagelijks leven. SICADirecteur George Lawson zei onlangs in een speech: 'Ons systeem heeft de politiek op goede gronden uit de kunst gebannen. Het zou heel goed kunnen zijn dat we daarmee misschien nog iets anders hebben bereikt; we hebben de kunst daarmee mogelijk ook te veel in zichzelf opgesloten en zijn politieke relevantie ontnomen; wij hebben de kunst daarmee mogelijk te onbelangrijk gemaakt.'

Als dat waar is, is het systeem dan nog zo goed? Is dit wat we wilden bereiken, toen het

Cultuurnotasysteem werd bedacht? Dat denk ik niet. De oorspronkelijke gedachte mag nog steeds goed zijn, het onbedoelde neveneffect kon wel eens averechts zijn.

Want het huidige systeem werkt inbedding in de maatschappij in zekere zin tegen. Bijvoorbeeld door het grote aantal organisaties in de Cultuurnota: vanaf 1 januari 2005 433 instellingen. We roemen de diversiteit, maar realiseren ons te weinig dat we daarmee talent, kwaliteit, (financiële) middelen, publiek, draagvlak en betrokkenheid versnipperen. Het systeem gaat bijna aan diversiteit ten onder.

Ter illustratie: vanaf 2005 worden 63 theatergezelschappen opgenomen in de Cultuurnota (en dan tel ik muziektheater, poppentheater en mime niet eens mee). Is er wel voldoende plaats voor al die voorstellingen in de theaters, of zijn 63 gezelschappen een beetje veel voor Nederland?

Wanneer je bijvoorbeeld het totaal aantal bezoekers van gesubsidieerd theater in Nederland moet verdelen over 63 gezelschappen (met meerdere voorstellingen per jaar), dan wordt de spoeling aardig dun, en hetzelfde principe gaat op voor andere disciplines, bijvoorbeeld voor musea. Ons land telt zo'n negenhonderd musea⁴. De bezoeker koopt dan hier, dan daar een kaartje, en verbindt zich niet (meer) aan één culturele organisatie. Wanneer een bezoeker een band opbouwt met een gezelschap of museum, zich betrokken voelt bij het wel en wee ervan, dan zal het draagvlak toenemen. De organisatie, én de kunst, doet er weer toe.

Isolement en irrelevantie Veel van deze gezelschappen en organisaties zijn te klein om het hoogste, internationale niveau te bereiken of

Kunstwerk Inge Casemier

te bestendigen. En dat is zonde. De internationale context is veel belangrijker dan wij erkennen, en zou een gewichtiger rol moeten spelen in de beoordeling. Minder instellingen met ieder meer talent, middelen, publiek en betrokkenheid zouden het culturele klimaat in Nederland beslist ten goede komen.

De Cultuurnota is een naar binnen gericht systeem geworden, waarbij de internationale ontwikkelingen nauwelijks een rol spelen. Daarmee snijden we onszelf in de vingers: het is een illusie te denken dat de Nederlandse kunst zich kan onttrekken aan wat er in de rest van de wereld gebeurt. Die houding leidt tot isolement en, cru gesteld, op de langere termijn tot een groeiende irrelevantie op het internationale podium.

Deelname aan internationale netwerken en projecten is steeds belangrijker. Theatermakers, curatoren, museumdirecteuren en andere professionals werken vaker in verschillende landen. Wat tegenwoordig telt, is of culturele uitingen over de grenzen heen hun waarde behouden⁵. Met andere woorden: kwaliteit wordt in een internationale context bepaald. Daarom is het voor de Nederlandse kunstwereld nodig om zich op het internationale toneel te presenteren, om zich te verhouden tot en deel uit te maken van internationale ontwikkelingen. Ook het Nederlandse publiek heeft er recht op om zich een beeld te kunnen vormen van wat er elders wordt gemaakt en getoond, en zo kunst uit Nederland in een bredere context te kunnen plaatsen. Om deze redenen zou internationaal niveau een criterium moeten zijn voor toelating tot de Cultuurnota.

Het huidige systeem heeft niet alleen een naar binnen gekeerd karakter maar leidt bovendien tot verstarring en bureaucrativering. Er worden strikte afspraken gemaakt over wat er wordt gemaakt, hoeveel, en met wie. En dat wordt allemaal gecontroleerd. Een voorbeeld: tot voor kort waren bij elke Belvedere-subsidiebeslissing tientallen ambtenaren betrokken, van lokaal tot nationaal niveau en van verschillende ministeries en diensten. Toegegeven, de Cultuurnota wordt binnen één ministerie besloten, maar elke Cultuurnota-

instelling kent de aanvraagprocedure, de formulieren, de afrekeningen en de eindrapportages. Nog afgezien van de tijd die het kost: deze bovenmatige aandacht voor het vastleggen van details (bijvoorbeeld in de recentelijk ingevoerde prestatieoverzichten) heeft een averechts effect op kunst in het algemeen en innovatie in het bijzonder. Het monitoren op output haalt alle beweeglijkheid en serendipiteit uit het proces – je moet nu eenmaal maken wat je vier jaar geleden hebt opgeschreven.

We moeten niet de producten tellen, maar de inhoud beoordelen en ik pleit voor toetsing áchteraf. Dat betekent dat je vóóraf een globale afspraak moet maken, en risico moet durven nemen: heb ik vertrouwen in deze organisatie met haar plannen? Dat is lastig voor een overheid, dat realiseer ik mij terdege. Maar juist in de kunst is dat van cruciaal belang.

Als laatste: het systeem vertraagt de vernieuwing in de kunsten. Met de oprichting van de Cultuurnota hebben instellingen besturen gekregen. Als de artistiek leider weggaat, betekende dat vroeger het eind van de club. Dat was even onzeker, maar leidde meestal tot nieuwe allianties, tot nieuwe ideeën, tot vernieuwing. In de rest van de wereld zie je dat nog steeds gebeuren en zijn fluïde organisatievormen eerder regel dan uitzondering. In Nederland werkt het anders: bij ons betekent het vertrek van een artistiek directeur de publicatie van een vacature voor een opvolger. Met andere woorden: zit een instelling eenmaal in de Cultuurnota, dan gaat 'ie' er zo goed als zeker nooit meer uit. We hebben behoefte aan een systeem waarin het stopzetten van subsidie een werkelijke optie is, hoe pijnlijk ook. Er is tenslotte slechts een klein aantal instellingen die moeten blijven voortbestaan na het vertrek van de artistiek leider.

Het huidige taboe op het opheffen van organisaties maakt het voor nieuwe instellingen bovendien buitengewoon moeilijk om in de Cultuurnota te komen. Of het budget moet nog verder worden verdeeld, maar daar ben ik geen voorstander van, zoals u al heeft begrepen.

Verskil moet blijken Kortom, het systeem is te star, bemoeilijkt vernieuwing, heeft een in zichzelf gekeerd karakter en staat een maatschappelijke inbedding in de weg. Hoe moet het dan wel?

In de eerste plaats: maak onderscheid. Niet alle organisaties zijn hetzelfde, maar ze worden nu wel allemaal in hetzelfde stramen gedwongen. Het verschil tussen organisaties moet blijken: uit de financiering, de beoordeling en de termijn. Erken dat een aantal instellingen en hun planning de vierjarige cyclus overstijgen. Denk aan de Opera, het Concertgebouw, het Rijksmuseum. Deze instellingen zijn de basis van het bestel, brengen continuïteit en zijn de beste en belangrijkste culturele organisaties die ons land rijk is. De fictie dat zij na vier jaar opgeheven zouden (kunnen) worden vervalft, de termijn wordt bijvoorbeeld verdubbeld.

Beoordeel ze op maat. Voor dergelijke instellingen is een advies van twee pagina's op basis van een beleidsplan onvoldoende en ontoereikend. Een internationale visitatiecommissie zou meer recht doen aan hun positie. Om flexibiliteit en ontwikkeling te stimuleren, worden directeuren voor slechts vijf jaar benoemd met een maximale verlenging van eenzelfde termijn. De financiering moet de internationale ambities weerspiegelen: elk van deze organisaties moet mee kunnen (blijven) draaien in de internationale top.

In de tweede plaats: internationale reputatie wordt, samen met kwaliteit, het belangrijkste beoordelingscriterium. De internationale kunstwereld discrimineert niet naar grootte van de instelling, of naar het feit of een instelling al dan niet financiering uit de Cultuurnota ontvangt. In internationaal verband geldt wat we zelf zo hoog

in het vaandel hebben staan: kwaliteit. Hoe lang een instelling bestaat, doet niet ter zake, slechts de kwaliteit van de activiteiten. Het is opvallend dat personen en organisaties die het internationaal goed doen, in Nederland vaak niet bovenmatig worden gewaardeerd⁶.

Ten derde: vergroot de flexibiliteit. De status van de instellingen in de Cultuurnota wordt niet tot in lengte der dagen gegarandeerd. Het internationale criterium dwingt ons duidelijk te kiezen. En we leggen de bewijslast weer waar hij hoort: organisaties kunnen door hun eigen kwaliteit hun belang bewijzen. Financiering binnen de Cultuurnota wordt daarmee veel minder een vanzelfsprekendheid.

Internationale reputatie en belang als beoordelingscriterium hebben als neveneffect dat veel minder organisaties toegelaten zullen worden tot de Cultuurnota. Is dat erg? Nee, integendeel, mits we de andere instrumenten in het cultuurbeleid inzetten voor alle organisaties die het vereiste niveau (nog) niet halen. Er zijn lokale en regionale overheden, private en publieke fondsen en, niet te vergeten, het publiek. Organisaties kunnen met hun hulp een **track record** opbouwen, waardoor ze op termijn in aanmerking komen voor de Cultuurnota.

In mijn ideale systeem we geven een kleiner aantal organisaties meer geld, meer vertrouwen en meer waardering voor grensoverstijgende kwaliteit. Daarmee stimuleren we ook meer betrokkenheid en belangstelling voor de kunsten. En dat is meer dan ooit nodig.

Gitta Luiten is directeur van de Mondriaan Stichting

1 Sociaal en Cultureel Planbureau (2003) **Tijdverschijnselen. Impressies van de vrije tijd.** Den Haag.

2 Ingrid Janssen en Truus Gubbels (2001) **Kunst te koop!** Amsterdam.

3 Gebaseerd op cijfers uit Brouwer en Zijdeveld, **De markt**

voor beeldende kunst 2001. Onderzoek in opdracht van Ministerie van OC&W, juni 2003.

4 De Nederlandse Museumvereniging in haar Beleidsplan 2005-2008.

5 Pascal Gielen (2003) **Kunst in netwerken. Artistieke selecties in de hedendaagse dans en de beel-**

dende kunst. Lannoo Campus.

6 Zo zien we bijvoorbeeld dat een aantal kunstenaarsinitiatieven de laatste jaren een internationale reputatie heeft opgebouwd waar we trots op mogen zijn en die ondersteuning op het hoogste niveau verdient.